

(Gepubliceerd in *Mediaforum* 2000-3, nr. 17)

Danslessen

Hof Amsterdam 4 januari 2000

rolnummer 23-001655-99 tegenspraak

Arrest van het Gerechtshof te Amsterdam gewezen op het hoger beroep ingesteld tegen het vonnis van de politierechter in de arrondissementsrechtbank te Haarlem van 18 maart 1999 in de strafzaak onder parketnummer 15/045136-98 tegen Pieter Arie Johannes *Van der Sloot*, geboren te [...], wonende te [...]

Het onderzoek van de zaak

Dit arrest is gewezen naar aanleiding van het onderzoek op de terechtzitting in eerste aanleg van 18 maart 1999 en in hoger beroep van 21 december 1999.

Het hof heeft kennis genomen van de vordering van de advocaat-generaal en van hetgeen door de verdachte en de raadsman naar voren is gebracht. De raadsman heeft ter terechtzitting in hoger beroep meegedeeld dat zijn cliënt zich niet wenst te beroepen op de nietigheid van de inleidende dagvaarding.

De tenlastelegging

Aan de verdachte is tenlastegelegd hetgeen vermeld staat in de inleidende dagvaarding, zoals op de terechtzitting in hoger beroep op vordering van de advocaat-generaal gewijzigd. Van de dagvaarding en van de vordering wijziging tenlastelegging zijn kopieën in dit arrest gevoegd. De inhoud daarvan wordt hier overgenomen.

Het vonnis waarvan beroep

Het vonnis waarvan beroep kan niet in stand blijven omdat het hof tot een andere beslissing komt dan de eerste rechter.

De bewijslevering

Vast staat dat verdachte de in de telastelegging vermelde passages heeft geschreven en heeft opgenomen in zijn in 1998 bij de Arbeiderspers verschenen roman 'Danslessen'. Deze passages luiden als volgt.

1 'Met een blinkende ambtsketen op zijn borst kwam de gnoomachtige gestalte van de burgemeester Van der Heijden parmantig over een inderhaast uitgerolde rode loper op het ijs stappen.'

2 "'Burgers, geliefde plaatsgenoten...'", dreunde even later de stem van de burgemeester uit de luidsprekers naar beneden, als ware het de stem van God zelve. "Staat u mij toe ... Nee, vergeeft u mij dat ik uw ijspret voor een wijle kom onderbreken ... Maar het dorpsbelang, alsmede het belang van onze democratie vergen het nu eenmaal"

3 "'Maar ja, wat wil je ook, met zo'n joodje aan het hoofd. Kijk, het spul gaat beginnen..."'

Aan verdachte is telastegelegd –kort gezegd– dat hij aldus in het openbaar bij geschrift heeft beledigd

primair een groep mensen, te weten Joden, wegens hun ras,

subsidiar de burgemeester van Zandvoort als ambtenaar gedurende of terzake van de rechtmatige uitoefening van zijn bediening,

meer subsidiar een persoon genaamd M.R. van der Heijden.

Het primair telastegelegde

Het hof stelt voorop dat naar zijn oordeel de uitlating 'maar ja, wat wil je ook, met zo'n joodje aan het hoofd' als beledigend jegens een groep mensen, te weten joden, wegens hun ras c.q. godsdienst moet worden aangemerkt, nu het –gezien de context– de kennelijke strekking van die uitlating is dat met de kwalificatie 'joodje' een afdoende verklaring is gegeven voor –in de ogen van de spreker– bestaande bestuurlijke misstanden.

In het boek wordt de belediging echter –voor een ieder duidelijk kenbaar– geuit door de met ‘de uitgedoofde pijp’ aangeduide figuur, zodat zij niet kan worden aangemerkt als een belediging geuit door verdachte zelf. De enkele omstandigheid dat voormelde figuur en hetgeen deze zegt ontsproten zijn aan de fantasie van verdachte, brengt niet mee dat de uitlating van ‘de gedoofde pijp’ als uitlating van de verdachte moet of mag worden beschouwd: de gesproken woorden en de spreker mogen niet worden losgekoppeld. Verdachte moet derhalve worden vrijgesproken van het primair telastegelegde.

Dit zou anders zijn, indien de uitlating van ‘de gedoofde pijp’ in de gegeven omstandigheden als eigen uitlating zou moeten worden toegerekend aan verdachte en/of indien degene tot wie de uitlating zich richt dit redelijkerwijs aldus zou mogen opvatten. Dit zou zich bijvoorbeeld kunnen voordoen, indien verdachte de figuur van ‘de gedoofde pijp’ slechts heeft gebruikt om zijn eigen opvattingen te ventileren, indien de passage niet in het boek of de context past, of indien de passage een zo grote nadruk krijgt dat deze een eigen leven gaat leiden. Deze noch andere omstandigheden die tot een ander oordeel kunnen leiden doen zich hier echter voor.

Het subsidiair en meer subsidiair telastegelegde

Zou iemand aan de burgemeester van Zandvoort ter verklaring van aan hem verweten bestuurlijk falen hebben toegevoegd: ‘maar ja, wat wil je ook, met zo’n joodje aan het hoofd’, dan zou dat belediging opleveren van M.R. van der Heijden, mogelijk zelfs van deze als burgemeester gedurende of terzake van de rechtmatige uitoefening van zijn bediening. Dit volgt uit het voorgaande. Daaruit volgt echter tevens dat het gaat om een –ook voor die burgemeester kenbaar– van ‘de gedoofde pijp’ afkomstige uitlating, zodat deze –bijzondere zich hier niet voordoende omstandigheden daargelaten– niet als belediging van verdachte aan de burgemeester kan worden aangemerkt.

De overige telastegelegde uitlatingen doen vermoeden dat de schrijver een kritisch oordeel heeft over het bestuur en over de vroegere en/of de huidige burgemeester van de gemeente Zandvoort. Zij zijn ongetwijfeld niet vleidend bedoeld voor die burgemeester. Zij kunnen –de context en overige inhoud van het boek mede in aanmerking genomen– echter redelijkerwijs niet als beledigend in de zin van artikel 266 Sr worden aangemerkt.

Derhalve dient verdachte ook van het subsidiair en meer subsidiair telastegelegde te worden vrijgesproken.

De beslissing

Het hof:

Vernietigt het vonnis waarvan beroep en doet opnieuw recht.

Verklaart niet wettig en overtuigend bewezen dat de verdachte de hem telastegelegde feiten heeft begaan en spreekt hem daarvan vrij.

Dit arrest is gewezen door de vijfde meervoudige strafkamer van het gerechtshof te Amsterdam, belast met de behandeling van strafzaken, waarin zitting hadden mrs Veldhuisen, Ingelse en Van Altena, in tegenwoordigheid van mr Van den Berg als griffier, en is uitgesproken op de openbare terechtzitting van dit gerechtshof van 4 januari 2000. Mr. Veldhuisen is buiten staat dit arrest mede te ondertekenen.

Noot

Aernout Nieuwenhuis

1 De schrijver Pieter van der Sloot wordt ten laste gelegd dat hij zich opzettelijk beledigend heeft uitgelaten over een groep mensen, te weten de Joden, wegens hun ras (art. 137c Sr), en hij opzettelijk de burgemeester van Zandvoort Van der Heijden heeft beledigd (art. 266 Sr). Het gaat om een drietal passages in zijn onder het pseudoniem ‘Waterdrinker’ verschenen roman *Danslessen* (Amsterdam: Arbeiderspers 1998). De Haarlemse politierechter veroordeelt hem wegens de persoonlijke belediging, maar spreekt hem vrij van de groepsbelediging.

2 Het Hof Amsterdam spreekt hem op beide punten vrij. Het hof acht de uitlating ‘maar ja, wat wil je ook, met zo’n joodje aan het hoofd’ als zodanig wel beledigend, maar de belediging wordt geuit niet door de schrijver zelf, maar door ‘de uitgedoofde pijp’, een figuur uit de roman. Er doen zich geen omstandigheden voor die er toe leiden de uitlating aan de schrijver zelf toe te rekenen. Twee andere passages beschouwt het hof als een kritisch oordeel over het bestuur van de gemeente. Ze zijn niet vleidend, maar gezien ook de context niet als beledigend aan te merken.

3 De vervolging van Van der Sloot roept twee andere zaken in gedachten. Waar het gaat om de belediging van een groep, denken we aan Lodewijk Stegman. Wanneer deze verlopen figuur bij terugkeer uit Nederlands-Indië de Nederlandse kust ziet opdoemen, begint hij te fulmineren tegen Nederland en meer in het bijzonder tegen ‘de katholieken’. Lodewijk Stegman is een figuur in de roman *Ik heb altijd gelijk* van W.F. Hermans. De schrijver werd begin jaren vijftig op grond van deze passage vervolgd wegens het zich in beledigende vorm uitlaten over een bevolkingsgroep (het toenmalige art. 137c Sr), en vrijgesproken (zie over deze zaak: J. de Hullu, ‘Strafrecht en literatuur’, *Ars Aequi* 1984, p. 752-761). De rechter was van mening dat ‘de geïncrimineerde passage geenszins zo is gebezigd, dat een onbevooroordeelde lezer de indruk zou moeten krijgen, dat de schrijver met haar inhoud instemt en de uitlating van de romanfiguur tot de zijne maakt’. Dat spoort naar mijn mening in veel opzichten met de redenering van het hof in de hier geannoteerde uitspraak.

4 De zaak ‘Wiener’ komt in gedachten voorzover het gaat om een passage in een roman die onrechtmatig zou zijn omdat de passage op een werkelijk bestaand persoon zou slaan. De burgerlijk rechter achtte de publicatie van het verhaal ‘Jansen’, opgenomen in de bundel *Seizoenarbeid* (1967) onrechtmatig (Hof Amsterdam 12 oktober 1967, *NJ* 1968, 21). De ik-figuur Henri beschrijft daarin onder meer ‘een vluggertje’ van een restauranthouder met een van zijn serveersters. Een aantal gegevens in het verhaal (kustplaats met geel-blauwe vlag, uitzichttoren, per spoor te bereiken vanaf Amsterdam) maakte het aannemelijk dat Zandvoort (!) was bedoeld, en de restauranthouder zou vervolgens eveneens te identificeren zijn aan de hand van uiterlijk en eigenschappen. De rechter kwam mede tot zijn oordeel op grond van de – voorzichtig gezegd

nogal beperkte— opvatting dat er geen sprake was ‘van een verhaal dat zich duidelijk aandient als fictie, juist door de trivialiteit van het verhaalde’ (Zie over deze zaak kritisch H.U. Jessurun d’Oliveira, ‘Literaire belediging’, in: J.A. Ankum e.a. (red.), *Plus est en vous* (Pitlo-bundel), Haarlem: Tjeenk Willink 1970, p. 233 e.v.)

5 In de onderhavige zaak lijkt het probleem van de identificatie zich op het eerste gezicht niet voor te doen. De opmerking van ‘de uitgedoofde pijp’ gaat over de burgemeester van Zandvoort genaamd Van der Heijden, en de huidige burgemeester heet Van der Heijden. De roman speelt echter eerder in de jaren zeventig dan in het huidige tijdsgewricht. Het gebruik van de naam van de huidige burgemeester is op twee manieren uit te leggen. Men zou er uit op kunnen maken dat de schrijver bepaalde passages op de huidige burgemeester wenst te betrekken; de naam is echter ook op te vatten als literair element, dat verleden en heden tot op zekere hoogte in elkaar schuift, zodat er in dit opzicht juist sprake is van fictie. Het hof geeft vrij nuchter aan dat bepaalde passages een oordeel impliceren over de vroegere *en/of* de huidige burgemeester.

6 Wil men literatuur de nodige ruimte bieden, en schrijvers niet opzadelen met onoverkomelijke problemen, dan zullen in de eerste plaats uitlatingen van romanfiguren in het algemeen niet als uitlatingen van de schrijver kunnen worden aangemerkt; dat geldt overigens evenmin voor de uitlatingen van de verteller in een verhaal. In de tweede plaats hoeft een personage dat optreedt binnen een verhaal niet per se een vergelijkbaar werkelijk persoon te zijn. Schuijt wijst voorts nog op een drietal andere aspecten: de strekking en de bedoeling van de schrijver zijn van belang, waarbij de rechter moet uitgaan van de ‘reasonable reader’ van de bedoelde publicatie; in een bepaalde vorm (column, scheldkritiek, persiflage) is meer toegestaan; en het is van belang wie het slachtoffer is. Is dat ook een schrijver, dan zal de strijd eerder met de pen dan met behulp van de rechter gestreden kunnen worden (G.A.I. Schuijt, ‘Dichters liegen de waarheid ofwel: staan schrijvers boven de wet?’, in: T. Pronk & G.A.I. Schuijt (red.), *Hoe vrij is kunst?*, Amsterdam: Cramwinckel 1992, p. 52).

7 Hier mee is niet gezegd dat het schrijven van literatuur –wat dat ook moge zijn– of het als zodanig presenteren van teksten een volledige vrijbrief geeft voor anderszins onrechtmatige uitlatingen. Een dergelijke kunstexceptie bestaat ook niet in het Nederlandse recht (vgl. HR 11 december 1990, *NJ* 1991, 313 (*Van Gogh*); zie ook F. Janssens, ‘Eén hand en één voet aan de exceptio artis; de kunstexceptie nader bekeken’, *Mediaforum* 1995-2, p. 19-23). In dit verband wordt soms ten onrechte opgemerkt dat het Duitse recht wel een dergelijke kunstexceptie zou kennen. Dat is niet het geval. Weliswaar geeft Artikel 5 *Absatz* 3 *Grundgesetz* een ongeclausuleerde formulering van de kunstvrijheid, maar het *Bundesverfassungsgericht* heeft bepaald dat er wel degelijk ‘verfassungsimmanente’ grenzen zijn. De kunstvrijheid dient onder omstandigheden te worden afgewogen tegen bijvoorbeeld het recht op eer en goede naam. Het *Bundesverfassungsgericht* heeft deze grenzen het eerst aangegeven in het proces naar aanleiding van de door Klaus Mann geschreven sleutelroman ‘Mephisto’ (BVerfG 24 februari 1971, *BVerfGE* 30, 173).

8 Bestaat er geen kunstexceptie, dan blijft uiteraard de vraag waar de grenzen voor literatuur liggen. Deze vraag is mede daarom zo gecompliceerd, omdat veel verhalen uit een mengeling van feit en fictie bestaan. Het hof geeft in casu alleen aan dat er zich omstandigheden kunnen voordoen die reden zijn de uitlating van de romanfiguur wel aan de schrijver toe te rekenen. Bijvoorbeeld indien de schrijver de figuur slechts gebruikt om zijn eigen opvattingen te ventileren, indien de passage niet in het boek of de context past, of indien de passage een zo grote nadruk krijgt dat deze een eigen leven gaat leiden. Een enkele kanttekening zij mij vergund. Het feit dat er in een roman een figuur optreedt die te midden van andere figuren mogelijkwijs de opvattingen van de schrijver zelf te berde brengt, lijkt mij onvoldoende. Men zal mijns inziens vooral moeten denken aan een verhaal dat louter een ‘dekmantel’ is voor uitlatingen die anderszins wel onrechtmatig zijn. De tweede genoemde omstandigheid gaat er wat makkelijk aan voorbij dat er verhalen of romans bestaan waarin ‘losse fragmenten’ een belangrijke functie hebben. Gaat de rechter beoordelen of de passage in het boek past, dan komt hij al snel op de stoel van de literatuurcriticus terecht. De derde omstandigheid wordt niet nader ingevuld. Men zou wellicht kunnen denken aan grove grappen over de holocaust (vgl. HR 11 december 1990, NJ 1991, 313 (*Van Gogh*), waar het trouwens niet om een uitlating van een romanfiguur ging) of aan vileine uitlatingen als die in de roman ‘Uitgeverij Guggenheimer’ van Herman Brusselmans (vgl. Hof Antwerpen 4 november 1999, *Mediaforum* 2000-1, nr. 2 m.nt. D. Voorhoof). Deze laatste casus blijkt overigens niet simpelweg op te lossen met gebruik van de door het hof genoemde omstandigheden of de door Schuijt aangegeven criteria. Wel zij gezegd dat een rechtszaak er aan meewerkt om bepaalde passages een eigen leven te laten leiden.

9 De vervolging van Van der Sloot is volgens het OM mede ingegeven door de wens om duidelijkheid te verkrijgen over de grens voor een romanschrijver; het mag immers niet zo zijn dat een verstokte racist zijn romanfiguren gebruikt voor propaganda. Zoals boven is aangegeven hoort de roman van Van der Sloot geen grensgeval te zijn. Voorzover de schrijver al iets anders heeft willen doen dan een aardige roman schrijven, en voorzover dat hier al van belang is, heeft hij de benepen en gedeeltelijk anti-semitische sentimenten in Zandvoort duidelijk willen maken. Door deze vervolging komt hij ten onrechte in een kwaad daglicht te staan.